

ye ve ondan sonra gelen tarikat ulularına, büyük mutasavvıflara, tarikat pîrlerine ve şeyhlerine şah unvanı verilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Steingass, *Dictionary*, s. 726, 728; İlhan Ayverdi – Ahmet Topaloğlu, *Misallı Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul 2005, III, 2895-2896; Ahmedî, *İskendernâme* (haz. İsmail Ünver), Ankara 1983, vr. 66b; *Fatih Devri Kaynaklarından Düsturnâme-i Enverî: Osmanlı Tarihi Kısmı (1299-1466)* (nşr. Necdet Öztürk), İstanbul 2003, bk. İndeks; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, VI, 16; IX, 334; XII, 276; XIV, 356; Makrîzî, *es-Sûlûk* (Ziyâde), I, 202; II, 416; İdrîs-i Bitlisî, *Selîmşahnâme* (nşr. Hicabi Kırılganç), Ankara 2001, s. 87, 99, 105; Şükri-i Bitlisî, *Selîmşahnâme* (nşr. Mustafa Argunşah), Kayseri 1997, bk. İndeks; C. Zeydân, *Medeniyet-i İslâmiyye Tarihi* (trc. Zeki Mugâmir), İstanbul 1328, I, 137-138; Cevâd Meşkûr, *Târîh-i İctimâ'î-i İrân der 'Ahd-i Bâstân*, Tahran 1347/1969; a.mlf., "Maqâm-ı Şâh der İrân-ı Bâstân", *Beresîhâ-yi Târîhî*, sy. 1-2, Tahran 1345/1967, s. 19-37; Zebîhullah Safâ, *Âyîn-i Şâhenşâhi-yi İrân*, Tahran 1347/1969, s. 27-63; Hüseyin Mir Halefzâde, *Seyri der Târîh-i Şâhenşâhi-yi İrân*, Tahran 2535 şş./1975, s. 120-150; V. G. Lukonin, "Political, Social and Administrative Institutions: Taxes and Trade", *CHIr.*, III/2, s. 683-709; Hasan el-Bâşâ, *el-El-kabû'l-İslâmiyye*, Kahire 1409/1989, s. 352-354; Gulâm Hüseyin Sâdik, *Cünbeşhâ-yi Dini-i İrânî*, Tahran 1375/1997, s. 18; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul 1998, s. 74; A. Christensen, *İrân der Zamân-ı Sâsâniyân* (trc. Reşîd Yâsemî), Tahran 1377/1999, s. 154-156; A. T. Olmstead, *Târîh-i Şâhenşâhi-yi Hahâmenîşî* (trc. Muhammed Mukaddem), Tahran 1383/2005, s. 700-709; Abdülkerim Özeydin, "Büyük Selçuklular'da Unvan ve Lakaplar", *Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına* (haz. Abdülkerim Özeydin v.dğr.), İstanbul 2008, s. 426-430; V. F. Büchner, "Şah", *İA*, XI, 272, 273; F. C. de Blois, "Şah", *El²* (İng.), IX, 190-191; Dihhudâ, *Lugatnâme* (Muîn), IX, 12392-12394.

TUFAN GÜNDÜZ

ŞAH ABDÜLAZÎM

(شاه عبد العزيز)

Ebü'l-Kâsım Abdülazîm b. Abdillâh b. Âlî b. el-Hasen b. Zeyd b. el-Hasen b. Âlî b. Ebî Tâlib (ö. 250/864'ten önce [?])

Hiz. Âlî'nin oğlu
Hasan neslinden gelen
torunlarından biri, âlim ve zâhid.

İmamzâde Abdülazîm olarak da anılır. Hayatı hakkında günümüze pek az bilgi ulaşmıştır. Muhtemelen 200 (815) yılından önce Medine'de doğdu. Kaynaklarda dokuzuncu imam Muhammed et-Takî ile oğlu Ali en-Nakî'nin taraftarlarından olduğu nakledilir. Abbâsî Halifesi Mütevekkil-Alellah'ın İmam Ali en-Nakî ile yakınlarının Medine'den ayrılıp Sâmerrâ'ya gitmelerine dair 233 (848) yılında verdiği emir gereğince Abdülazîm'in de Ali en-Nakî ile bir-

likte Sâmerrâ'ya gittiği tahmin edilmektedir. Şîa ricâiliyle ilgili eserlerde onun Ali en-Nakî'nin mensuplarından olduğu kabul edilirse de on birinci imam Hasan el-Askerî'nin bağlıları arasında yer aldığı da zikredilmektedir (Tûsî, *er-Ricâl*, s. 417, 433). Sâmerrâ'da ne kadar kaldığı bilinmeyen Şah Abdülazîm, muhtemelen Abbâsî Halifesi Mu'tez-Billâh zamanında can güvenliğiyle ilgili bazı sebepler dolayısıyla İran'a kaçtı. Taberistan'da kaldığı bu dönemde gizlenip izini kaybettirmeye çalıştı, daha sonra Rey'e gitti. Çağdaşlarından Ahmed b. Muhammed b. Hâlid el-Berkî'ye göre Rey'de bulunduğu süre içinde kimliğini gizlemek zorunda kaldı ve Serbânân'da Sikketülmevâlî adlı semtte bir Şîi'nin evinde oturdu. Burada zamanını öğrenim ve öğretimle, ayrıca sûfilere has riyâzetle geçirdi. O dönemde küçük bir şehir olan Rey'de kendini gizlemekle birlikte halk arasında tanınmaya başladı. Şah Abdülazîm, küçük bir Şîi toplumunun bulunduğu Rey'de seyyid olarak, İmam Ali en-Nakî'nin dostu, yakını, hadis âlimi ve iyi bir hoca sıfatıyla önemli bir mevki kazanmış olmalıdır. Ali en-Nakî'nin Rey'den kendisini ziyarete gelen bir kişiye, Şah Abdülazîm'e soracağı dinî meselelere onun vereceği cevaplara güvenmesini söylediği nakledilir. Şah Abdülazîm, muhtemelen 250 (864) yılından bir süre önce Rey'de vefat etmiş ve aynı yerde defnedilmiştir.

Şah Abdülazîm'in V. (XI.) yüzyıla kadar kullanılan ve alıntılar yapılan eserleri günümüze intikal etmemiştir. Küleynî, İbn Bâbeveyh el-Kummî (Şeyh Sadûk) ve diğer bazı Şîi hadisçileri, özellikle Muhammed et-Takî ve Ali en-Nakî'den yaptıkları nakillerin râvileri içinde Abdülazîm'e de yer vermişlerdir. Kaynaklarda adı geçen eserleri şunlardır: *Kitâbü Yevm ve leyle* (günlük ibadetlere dair bir eserdir), *Rivâyâtü 'Abdilâzîm*, *Huṭabü Emîrî'l-mü'minîn* (Hz. Âlî'nin hutbelerini içeren bir eserdir), *Müsned-i Hazret-i 'Abdulâzîm Hase-nî* (nşr. Utâridî Koçânî, Kum 1382). Şah Abdülazîm'in ölümünden bir asır sonra Rey'de Büveyhîler'in başveziri olan Sâhib b. Abbâd onun nesebi, ilmi ve faziletlerine dair kaleme aldığı *er-Risâle fî ahvâlî 'Abdilâzîm el-Hasenî* adlı eserde tevhid ve adl konusundaki düşüncelerini tasvip ettiğini belirtmiştir. Buna göre Şah Abdülazîm'in bu konulardaki fikirlerinin Şîa ve Mu'tezile'nin görüşleriyle uzlaştığını söylemek mümkündür. İbn Bâbeveyh el-Kummî *Aḥbârü 'Abdilâzîm b. 'Abdillâh el-Hasenî* adlı bir risâle telif etmişse de eser günümüze ulaşmamıştır.

Abdülazîm el-Hasenî'nin İmamzâde olarak da anılan kabri öyle anlaşıyor ki ölümünden hemen sonra Şîiler tarafından ziyaret edilmeye başlanmıştır. Kabri'nin üzerinde ilk türbe burasını meşhed diye nitelendiren Sâhib b. Abbâd zamanında inşa edilmiştir. Türbeyi Selçuklular'ın Şîi veziri Mecdüddin Berâvestânî el-Kummî tamir ettirmiş ve türbe, I. Şah Tahmasb zamanında büyük ölçüde genişletilerek zengin vakıflarla desteklenmiştir. 1270'te (1854) Kaçar Hükümdarı Nâsirüddin Şah tarafından yaldızlı tezyinat uygulanan türbe zamanla buraya sığınanlara dokunulmayan emin bir yer haline gelmiştir. Türbeye sığınanlardan biri de Cemâleddîn-i Efgânî'dir. Paris'te Muhammed Abduh'la birlikte *el-'Urvetü'l-vuşkâ* dergisini çıkaran Efgânî, Tahran'a ikinci gelişinde Kaçar Hükümdarı Nâsirüddin Şah'la araları açılmış, hayatından endişe duyunca 1891 yılında buraya sığınarak yedi ay şahla mücadelesini sürdürmüştür. Nihayet şahın emriyle türbeye giren askerler, mekânın dokunulmazlığını çiğneyen Efgânî'yi buradan çıkarmış ve Osmanlı sınırına bırakmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sâhib b. Abbâd, *Risâle fî ahvâlî 'Abdilâzîm el-Hasenî* (Hüseyin Kerîmân, *Rey Bâstân* içinde), Tahran 1345/1966, I, 385-387; Ahmed b. Ali en-Necâşî, *er-Ricâl* (nşr. M. Cevâd en-Nâîfî), Beyrut 1408/1988, s. 65-67; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-Fihrist*, Beyrut 1403/1983, s. 151; a.mlf., *er-Ricâl* (nşr. M. Sâdik Âl-i Bahrülulûm), Kum 1381/1961, s. 417, 433; İbn Şehrâşûb, *Me'âlimü'l-'ulemâ'* (nşr. M. Sâdik Âl-i Bahrülulûm), Beyrut, ts. (Dârü'l-edvâ), s. 81; Haydar Bammat, *İslâmiyyetin Manevî ve Kültürel Değerleri* (trc. Bahadır Dülger), Ankara 1963, s. 388; M. Takî Han Hekîm, *Genc-i Dâniş* (nşr. M. Ali Sûtî – Cemşid-i Keyânfer), Tahran 1366 hş., s. 466; Hüseyin Kerîmân, *Rey Bâstân*, Tahran 1371, II/2, s. 415-419; J. Calmard, "Şah 'Abd al-'Azîm al-Hasanî", *El²* (İng.), IX, 191-192; İlyas Çelebi, "Sâhib b. Abbâd", *DİA*, XXXV, 514; Dihhudâ, *Lugatnâme* (Muîn), IX, 13858; W. Made-lung, "'Abd al-'Azîm al-Hasanî", *Elr.*, I, 96-97.

MUSTAFA ÖZ

ŞAH ÂLEM

(شاه عالم)

Ebü'l-Muzaffer Celâlüddin Mîrzâ Abdullah Âlem Âlî Cevher (ö. 1221/1806)

Bâbürlü hükümdarı
(1759-1788, 1788-1806).

Sultan II. Âlemgîr Şah'ın büyük oğludur. Adı Mirza Abdullah olup 1168'de (1754) Âlî Cevher, 1170'te (1756-57) Şah Âlem unvanlarını aldı. Çocukluk ve gençlik yıllarını babası ile birlikte hapiste geçirdi. Yetenekli bir idareci olarak temayüz eden Şah Âlem

1758'de Delhi'den uzaklaştırıldı. 1172'de (1759) Bihâr'a hücum ettiyse de İngilizler karşısında başarılı olamadı. Babasının vezir Gâziddin tarafından tahttan indirilip öldürülmesinin ardından Ebû'l-Muzaffer Celâleddin II. Şah Âlem unvanıyla hükümdarlığını ilân etti (4 Cemâziyelevvel 1173 / 24 Aralık 1759). Ancak başşehir fiilen vezir Gâziddin'in hâkimiyetinde olduğu için ülkeyi Delhi dışından yönetti. Onun dönemi, Bâbürlü hânedanının zayıflayıp yıkılmaya yüz tuttuğu ve İngilizler'in bölgede hâkimiyetlerini genişlettiği yıllara rastlar. 1761'de ikinci defa Bihâr'a yaptığı saldırı yine başarısızlıkla sonuçlandı. Baksar savaşında İngilizler'e yenilerek (Rebûlâhîr 1178 / Ekim 1764) İngiliz himayesini kabul etti. Bihâr, Orissa ve Bengal'in denetimini onlara bıraktı. Bunun karşılığında İngilizler tarafından kendisine ayrılan tahsisatla Allahâbâd'da yerleşti ve uzun yıllar burada kaldı.

Delhi'ye tekrar hâkim olmak isteyen II. Şah Âlem, Maratalar'ın şehri ele geçirip kendisini davet etmeleri üzerine Delhi'ye gitti (Ramazan 1185 / Aralık 1771). Delhi'de yeni bir ordu kurarak Kuzey Hindistan'da hâkimiyetini güçlendirmeye çalıştıysa da Sihler'in 1770'li yıllar boyunca Delhi'ye yaptıkları saldırılar yüzünden giderek zafra düştü. 1788'de Sihler'in Delhi'ye hücumları esnasında kumandanlarından Rohilhand Emîri Gulâm Kâdir Rohilla'nın ihaneti sonucunda gözlerine mil çekilerek tahttan indirildi ve yerine Bîdârbaht sultan ilân edildi. Ancak Gulâm Kâdir'in öldürülmesinden sonra ikinci defa tahta çıkarıldı (1203/1788). Hindistan'da başlayan Fransız tehdidi üzerine Şah Âlem'in Fransızlar'la anlaşmasından çekinen İngilizler, Rebûlelvel 1218'de (Temmuz 1803) Delhi'ye hâkim olunca Şah Âlem'in Delhi sultanı unvanıyla Delhi Kalesi'nde (La'l Kıl'a) kendi himayeleri altında yaşamasına izin verdiler. II. Şah Âlem çok geçmeden burada vefat etti (1221/1806). Mezarı XIII. yüzyıl mutasavvıflarından Kutbüddin Bah-tiyâr'ın türbesinin hazîresindedir. İngiliz koruması altında kalede ikamet ettiği müddet zarfında hutbeler onun adına okutulmuş ve sikkelerde ismi yer almaya devam etmiştir.

Kaynaklarda Şah Âlem'in Delhi'de bulunduğu süre içerisinde sanat ve edebiyatla meşgul olarak vakit geçirdiği belirtilir. Himayesine aldığı Sevdâ-yı Dihlevî'nin şiirde öğrencisi olan Şah Âlem'in "Âfitâb" ve "Hurşîd" mahlasları ile şiirler yazdığı bilinmektedir. Farsça bir divanı ile 1797'de bir araya getirdiği Farsça, Urduca ve Hint-

çe beyitler ihtiva eden *Nâdirât-ı Şâhî* adlı bir eseri vardır (Râmpûr 1944). Şiirleri sebk-i Hindî geleneğini yansıtır. 'Acâ'ibü'l-kışaş adlı eseri Urduca nesrin ilk örnekleri arasında yer alır ve onun tarikatlara (özellikle Çiştiyye ve Kâdiriyye) ilgisini ortaya koyduğu gibi İslâmî ilimler hakkında do-laylı bazı bilgiler ihtiva eder.

BİBLİYOGRAFYA :

L. Henri Polier, *Shah Alam II and his Court: A Narrative of the Transactions at the Court of Delhi from the Year 1771 to the Present Time* (ed. Pratul C. Gupta), Calcutta 1947; A. L. Srivastava, *Shuja-ud-dawlah*, Calcutta 1939, I, 55-60; Kalikinkar Datta, *Shah Alam II and the East India Company*, Calcutta 1965; J. N. Sarkar, *Fall of Mughal Empire*, Calcutta 1966, II; a.m.f., *Romance of Historiography from Shah Alam I to Shah Alam II*, Calcutta 1982; W. Francklin, *The History of the Reign of Shah-Aulum: The Present Emperor of Hindostan*, Lucknow 1973; A. Schimmel, "Gedanken zu zwei Portraits des Mogulherrschers Shah Alam II Aftab", *Die Islamische Welt Zwischen Mittelalter und Neuzeit: Festschrift für Hans Robert Roemer zum 65. Geburtstag* (ed. U. Haarmann - P. Bachmann), Beirut 1979, s. 545-561; D. N. Marshall, *Mughals in India: A Bibliographical Survey*, New Delhi 1996, s. 436-437; M. Mathar Ali, "Shah 'Alam II", *EL²* (İng.), IX, 192-193; S. S. Alvi, "'Alam II, Shah", *ELr.*, I, 791.

AZMİ ÖZCAN

ŞAH CİHAN

(شاه جهان)

(ö. 1076/1666)

Bâbürlü hükümdarı
(1628-1658).

20 Rebûlelvel 1000 (5 Ocak 1592) tarihinde Lahor'da doğdu. Adı Hürrem olup Cihangir'in üçüncü oğludur. Annesi Racpût Prensesi Manmatî'dir. Küçük yaşta geleneksel eğitim aldı, askerlik mesleğinde kendini gösterdi ve birçok askerî harekâta katıldı. Bâbürlü ordusunda ilk önemli faaliyeti 1024'te (1615) Racpûtlar'a karşı başarıyla tamamladığı Mevar seferidir. Ardından Ahmednagar Kalesi'ni fethedince (1025/1616) babası tarafından kendisine Şah Cihan unvanı verildi. Dekken seferinde kazandığı başarı üzerine Dekken sâbedarlığına tayin edildi. 1031'de (1622) kardeşi Hüsrev'i öldürttü, bir yıl sonra da babasına karşı ayaklandı. Dekken'den çıkarılınca Bengal'e yöneldi, burada Portekizliler'le iş birliği imkânı aradı, ancak bir netice alamadı. Bengal'de babasına karşı yenilgiye uğradı, Delhi'ye gidip teslim oldu ve affedildi (1035/1626). 1037'de (1627) Cihangir'in vefatının ardından taht kavgasında kardeşlerine karşı üstün çıkarak "Ebû'l-Muzaffer Şehâbeddin Muhammed

Sâhib-kıran" unvanıyla Bâbürlü sultanı oldu. Kısa zamanda istikrarı sağladı ve Safevîler'in elindeki Kande-har'a yürüdü. Kande-har Valisi Ali Merdân Han, Şah Cihan'a tâbi olarak şehri teslim etti. Safevîler ancak on yıl sonra şehri geri alabildiler. 1633'te Devletâbâd', 1045'te (1636) Ahmednagar'ı aldı ve Gülkünde'yi vergiye bağladı. 1055'te (1646) Özbek Hanlığı'na karşı sefer başlattı ve Belh şehrine girdi, fakat ertesi yıl çekilmek zorunda kaldı. Bu arada Bengal'de Portekizliler'in kurduğu Hugli şehri talan edip Portekizliler'in bir kısmını öldürdü, bir kısmını esir alarak Agra'ya götürdü. Delhi Sultanlığı'nın çözülme sürecinde ortaya çıkan bağımsız müslüman sultanlıklardan başka Banglana ve Bundelkhand'daki Racpût krallıkları da ele geçirildi ve Hayber Geçidi'ne kadar olan Hindistan topraklarında hâkimiyet kuruldu. Şah Cihan döneminde Bâbürlü toprakları günümüz Hindistan sınırlarına yakın bir oranda, 3.000.000 km² civarındaydı. 6 Eylül 1657'de ciddi bir hastalığa yakalanan Şah Cihan'ın dört oğlu Dârâ Şükûh, Şah Şücâ', Evrengzîb ve Murad Bahş arasında taht mücadelesi başladı. Neticede öne çıkan Evrengzîb kardeşleri Murad Bahş, Şah Şücâ' ile veliâht Dârâ Şükûh'u öldürttü. Ardından babasına karşı ayaklandı ve onu Agra Kalesi'ne hapsederek kendi saltanatını ilân etti (21 Temmuz 1658). Kızı Cihanârâ Begüm bu dönemde Şah Cihan'ın yanında bulundu. Hastalığı giderek ağırlaşan Şah Cihan 16 Receb 1076'da (22 Ocak 1666) vefat etti ve Tac Mahal'de hanımı Mümtaz Mahal'in yanına defnedildi.

Şah Cihan saltanatı sırasında Osmanlılar'la iyi ilişkiler kurmaya çalışmış, Kande-har'ı Safevîler'den almak için bir Sünnî ittifakı planlamış ve bu çerçevede o sırada Bağdat seferiyle meşgul olan IV. Murad'a bir elçi ile mektup göndermiştir. Mîr Zarrîf İsfahânî adlı elçinin getirdiği mektupta Safevîler'le mücadelenin gerekliliğine işaret edilmekte, Sultan Murad'dan Bağdat'ı bir an önce onlardan kurtarması beklenmekte ve Bâbürlüler'in doğudan, Osmanlılar'ın batıdan Safevîler'i baskı altına almaları teklif edilmekteydi. IV. Murad da Şah Cihan'a bir elçi ve mektup göndererek karşılık vermiştir. Ancak Şah Cihan muhtemelen mektubun üslûbundan hoşlanmadığı için irtibatı kesmiş, daha sonra Sultan İbrâhim'in cûlûsunu ve Bağdat fethinin sonuçlarını bildiren Osmanlı mektuplarına kayıtsız kalmıştır. 1059'da (1649) IV. Mehmed döneminde diplomatik ilişki kurulmuş, Şah Cihan'a müteferrika Seyyid Muhyiddin Efendi elçi olarak yollanmış,